



T.C. SANAYİ VE  
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

#YEREL  
KALKINMA  
HAMLESİ



# Diyarbakır İpek Böcekçiliği ve İpek Dokuma Destekleri Raporu



Hazırlayanlar:

Armağan TANRIKULU

Zuhal ÇELEBİ DENİZ

Bünyamin SÜNE

## İçindekiler Tablosu

Giriş.....	2
1. Diyarbakır İpeği ve İpek Böcekçiliğinin Tarihçesi .....	3
2. Diyarbakır İpek Böcekçiliğinde Mevcut Durum ve Üretim Kapasitesi .....	5
3. Karacadağ Kalkınma Ajansı Destekleri .....	6
3.1 Kulp İpek İplik Üretim Merkezi Projesi (2011, CMDP).....	6
3.2 İplikten Ameliyat İpliği Üretim Projesi (2024, SEECO).....	7
3.3 İpekten Dokuma Projesi (SOGEP; 2024) .....	8
3.4. Tanıtım ve Markalaşma Desteği:.....	9
4. Sonuç ve Değerlendirme .....	10
Kaynakça .....	10

## DİYARBAKIR İPEK BÖCEKÇİLİĞİ VE İPEK DOKUMA DESTEKLERİ RAPORU

### GİRİŞ:

İpek, yüzyıllardır zarafeti, inceliği ve eşsiz dokusuyla insanlığın en değerli tekstil ürünlerinden biri olmuştur. Parlaklığı, yumuşaklığı ve dayanıklılığı sayesinde hem günlük yaşamda hem de özel tasarımlarda tercih edilen ipek, kültürel ve ekonomik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Tarih boyunca krallardan sanatçılara, soylulardan zanaatkârlara kadar pek çok topluluk, ipeğin hem estetik hem de fonksiyonel değerini takdir etmiş; giysilerde, ev tekstilinde ve dokuma sanatında uzun yıllar boyunca vazgeçilmez bir materyal olarak kullanmıştır. Doğanın mucizesi olarak kabul edilen ipek, sadece bir kumaş değil, aynı zamanda bir kültür ve zanaat mirası olarak da günümüze kadar taşınmıştır.

*Fotoğraf 1: İpek Dokuma Şal Görseli*



## 1. Diyarbakır İpeği ve İpek Böcekçiliğinin Tarihçesi

Diyarbakır, tarih boyunca dokumacılığın çeşitli türlerinin üretildiği önemli merkezlerden biri olmuştur. Dokuma kültürü, hem ekonomik hem de toplumsal yaşam içinde güçlü bir yere sahiptir. Arkeolojik bulgular da bu geleneğin ne kadar eskiye dayandığını göstermektedir. Nitekim Çayönü yerleşiminde bulunan bir boynuz orakta tespit edilen ve yaklaşık 9.300 yıl öncesine tarihlenen keten lifleri, bölgedeki dokuma faaliyetlerinin tarihsel derinliğini ortaya koymaktadır (Barıtcı, Adıgüzel & Kanat, 2020).

Diyarbakır'ın iklim koşulları, ipek böceği yetiştiriciliği için oldukça elverişlidir. Bölgedeki ipek üretiminin VI. yüzyılda Bizans İmparatoru Justinianus döneminde yayıldığı kabul edilmektedir. Osmanlı dönemine gelindiğinde ise Diyarbakır, imparatorluğun önde gelen ipek üretim merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin Diyarbakır'daki ipekçiliği yakından takip ettiği ve Diyarbakır Valiliği kanalı ile ipekçilik, dutçuluk ve böcekhaneciliği desteklediği görülmektedir. Özellikle 1901-1907 tarihlerinde Diyarbakır ipekçiliğinde yaşanan olumlu gelişmeler önemli bir boyuta ulaşmıştır. Bu dönemde Diyarbakır ipekçiliği Osmanlı ipekçiliğinin önemli şehirlerinden birisi olma özelliğini göstermiştir (Asan, 2018).

Diyarbakır şehri 19. yüzyılda Avrupa pazarlarına tekstil ürünleri ihraç eden zengin bir geleneğe sahip olmuş; 20. yüzyılın başlarında ise ipek kumaş ve ham ipek üretiminde Diyarbakır Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde Halep ve Bursa ile birlikte en önemli merkezler arasında yer almıştır (Quataert, 2020). Diyarbakır özellikle dokumacılıkta, Dünya'ya nam salmış olan kırmızı maruken (çok kaliteli kırmızı ipek kumaş) imalatında ihtisaslaşmıştı (Tekeli, 2009, İnalçık, 2017).

Ancak I. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan sosyo-ekonomik dalgalanmalar ile yaşanan büyük demografik değişimler nedeniyle ipek böcekçiliği ve ipekli dokumacılık yapan tezgahların ve işletmelerin sayısında önemli bir azalma meydana gelmiştir. Cumhuriyet döneminde üretimi canlandırma amacıyla 1930 yılında Tarım Bakanlığı tarafından Diyarbakır'da "Bölge İpek Böceği İslah İstasyonu" kurulmuştur. Ayrıca Diyarbakır'da 20. yüzyılın ilk yarısına kadar "İpek Böcekçiliği Mektebi" bulunmakta olup bu alanda mesleki eğitimler devam etmiştir.

1970'li yıllara dek Diyarbakır merkezinin yanı sıra Silvan, Lice, Kulp ve Hazro ilçelerinde yaygın olarak sürdürülen ipek böceği yetiştiriciliği; zamanla göç, ekonomik değişiklikler ve güvenlik sorunları nedeniyle zayıflamıştır. Diyarbakır'da yapılan ipek böcekçiliği ile çeşitli ipekli dokumalar üretilir ve bunların çoğu kök boyalarıyla çeşitli renklere boyanarak *Mantin*, *Atlas*, *Kutni*, *Gezi* gibi ipekli dokumalara dönüştürülürdü. Özellikle ipekten dokunan ve "Diyarbakır işi" olarak ünlü olan puşiler ile kofiler, bölge kadınlarının ananevi giyim kuşamının vazgeçilmez unsurları olmuş, bu durum dönemin türkülerine ve beyitlerine de yansımıştır (Kırmızı, 2008). Çeşitli kaynaklar Ermeni ve Süryani ustaların bu zanaatta geçmişte önemli rol oynadığını aktarmaktadır. Birçok Diyarbakır türküsünde "ipek" temasının geçmesi, ipeğin kültürel hafızadaki yerini güçlendirmektedir. Beyitlerden ve türkülerden bazı örnekler aşağıda görülmektedir (Kırmızı, 2008).

“Başındaki puşi mi?  
Diyarbakir işi mi?”

.....

“Haram sudan atladım,  
Mantin çarşaf topladım.”

.....

Diyarbakır İpek Böcekçiliği Mektebi mezunu ünlü tarihçi ve araştırmacı-yazar Abdussettar Hayati Avşar tarafından belirtilen bilgilere göre (Kırmızı, 2008); Diyarbakır’da geçmişte yaygın olarak kullanılan ipekli kumaş türleri ve 1970’lere kadar bunlardan üretilen giyim eşyaları çeşitlilik göstermektedir. Bu kapsamda öne çıkan türler ve ürünler (Kırmızı, 2008) aşağıda özetlenmiştir:

- **Mantin Çarşaf:** İpek çarşaf türlerinden biri olup, geleneksel kullanımda manto yerine tercih edilen bir üst giysisidir.
- **Kırşan Peştamal:** Sarı ve kırmızı tonlarında, boyuna çizgili dokumaya sahip olup, hamam kültüründe kadınlar tarafından kurulanma sonrasında vücuda sarılmak amacıyla kullanılmaktadır.
- **Alavala Çarşaf:** Kumaşın farklı açılardan bakıldığında renk tonunda değişiklik göstermesiyle karakterize edilen bir ipek çarşaf türüdür.
- **Gezi:** Entarilik olarak kullanılan bir kumaş türü olup, geçmişte erkekler tarafından da sarı-beyaz çizgili ipek kumaştan üretilmiş, önü açık entariler şeklinde kullanılmıştır.
- **İpek Xerz:** Kadınlar tarafından baş örtüsü olarak kullanılan ve kenarları genellikle oya ile süslenen bir ipek kumaş türüdür.
- **Maruken:** Yüksek kaliteli, saf ipekten üretilen; hafif, dökümlü ve rahat bir kullanım sağlayan kumaş türüdür.
- **Vistra:** Diyarbakır’da yaygın olarak kullanılan, dökümlü yapısı ile öne çıkan ve talep gören kumaş türlerinden biridir.
- **Birman:** İpekten üretilen ve özellikle gecelik yapımında kullanılan; ayrıca yatak örtüsü ve karyola yastığı gibi ev tekstili ürünlerinde de değerlendirilen bir kumaştır.
- **Şermos Çarşaf:** Günümüzdeki saten kumaşlara benzer özellikler gösteren; kalın ve parlak yapıya sahip ipekli bir kumaş türüdür.

Ayrıca Hazro, Kulp ve Silvan gibi ilçelerin köylerinde ipekten seccade-kilimler de üretilmekteydi. 2000’li yıllarla birlikte Diyarbakır’da ipek böcekçiliği yeniden canlanmaya başlamış; özellikle Kulp’ta yürütülen projelerle kadınların üretime katılımı artırılmış ve yerel atölyelerde el dokuması puşi üretimi yeniden canlandırılmıştır. Farsça kökenli "puşi" kelimesi geçmişte “örtü” anlamı taşıırken günümüzde başa sarılan bez anlamında kullanılmaktadır.

## 2. Diyarbakır İpek Böcekçiliğinde Mevcut Durum ve Üretim Kapasitesi

Türkiye, dünya yaş koza üretiminde 16. sırada yer almakta olup, hastalıktan arı ipek böceği tohumu üreten dünyanın sayılı yedi ülkesinden biridir. Ayrıca Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri içinde ipek böceği tohumu üreten tek ülke konumundadır. Bu ulusal üretim kapasitesinin merkezinde ise, sahip olduğu yüksek üretim rakamlarıyla Diyarbakır yer almaktadır.

Diyarbakır, ipek böcekçiliği alanında hem işletme sayısı hem de rekolte düzeyi açısından Türkiye'nin lider ili olup, sektörde lokomotif görevi üstlenmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan Hayvancılık İstatistikleri incelendiğinde, ilin üretim kapasitesinin yıllar içinde hem ulusal payını hem de toplam üretim miktarını istikrarlı bir biçimde artırdığı açıkça görülmektedir. 2021'de 792 olan işletme sayısının 2025'te 882'ye çıkması, üretimdeki artışın yalnızca verim artışı değil; aynı zamanda yeni işletmelerin sisteme dahil olmasıyla sağlandığını göstermektedir. Üretim yapılan köy sayısı 55'ten 72'ye yükselmiştir. Bu artış, ipek böcekçiliğinin mekânsal olarak yaygınlaştığını ve yerel halk nezdinde cazibesinin arttığını ortaya koymaktadır.

**Tablo 1: Diyarbakır İli Son 5 Yıllık İpekböcekçiliği İstatistikleri, TÜİK**

Yıl	Yaş Koza Üretimi (Ton)	Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı	Üretim Yapılan Köy Sayısı
2021	42,8	792	55
2022	44,16	681	56
2023	54,61	777	54
2024	65,75	721	58
2025	85,69	882	72

Kaynak: TÜİK 2026

Aşağıdaki tablo, Diyarbakır'ın ulusal üretimdeki performansının zaman içindeki seyrini karşılaştırmalı olarak göstermekte; ilin üretim payında gözlenen sürekli artış eğilimini analitik bir çerçevede net biçimde yansıtmaktadır.

**Tablo 2: Türkiye Geneli ve Diyarbakır Karşılaştırmalı Üretim Payları, TÜİK**

Yıl	Türkiye Toplam Yaş Koza Üretimi (Ton)	Diyarbakır Yaş Koza Üretimi (Ton)	Diyarbakır'ın Türkiye İçindeki Payı (%)
2021	76,12	42,8	56,20%
2022	68,51	44,16	64,40%
2023	78,16	54,61	69,80%
2024	84,89	65,75	77,40%
2025	117,5	85,69	72,90%

Kaynak: TÜİK 2026

Türkiye genelinde 2021 yılında üretilen toplam yaş kozanın yarısından biraz fazlası (%56,3) Diyarbakır tarafından karşılanırken, bu oran 2025 yılı itibarıyla %73 seviyesine yaklaşmıştır. Bu gelişme, Diyarbakır'ın ulusal pazardaki belirleyici rolünü her geçen yıl daha da

güçlendirdiğini ve ilin ipek böcekçiliğinde Türkiye'nin fiili üretim merkezi konumuna geldiğini göstermektedir.

Veriler incelendiğinde dikkat çekici bir tablo ortaya çıkmaktadır: Türkiye'nin toplam yaş koza üretimi 2022 yılında 68,5 ton iken, 2025 yılına gelindiğinde 117,5 tona yükselmiştir. Bu yaklaşık 49 tonluk ulusal artışın 41,5 tonu tek başına Diyarbakır tarafından karşılanmıştır. Başka bir ifadeyle, yaşanan üretim artışının yüzde 85'inden fazlası Diyarbakır kaynaklıdır. Diğer illerdeki üretim miktarları sınırlı bir değişim gösterirken, Türkiye'nin toplam üretimindeki yükselişin neredeyse tamamı Diyarbakır—özellikle de Kulp ilçesi—tarafından sürüklenmektedir. Diyarbakır'ın üretimde liderliği yalnızca “pay yüksekliği” ile değil, ulusal üretim artışını belirleyen tek il olmasıyla pekişmektedir.

Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından Kulp ilçesinde gerçekleştirilen entegre tesis yatırımları, modern besleme evlerinin kurulumu ve üretici örgütlenmesine verilen desteklerin ne kadar isabetli olduğu bu istatistiklerle açıkça doğrulanmaktadır. Bölgeye yapılan bu stratejik yatırımlar, hem pazar payında kesintisiz bir artış yaratmış hem de yerel kalkınma hedefleri bakımından somut ve ölçülebilir sonuçlar doğurmuştur.

### **3. Karacadağ Kalkınma Ajansı Destekleri**

#### **3.1 Kulp İpek İplik Üretim Merkezi Projesi (2011, CMDP)**

İpek İplik Üretim Tesisi, 2009 yılı Şubat ayında 3.222.000,00 TL'lik bütçe ile Kulp ilçesinde kurulmuştur. Mevcut proje, tesisin kurulumu, makinelerin alımı ve ipek böcekçiliğinin gelişimi üzerine hazırlanmış olup, tesis işletme sermayesi olmadığı için işletilememiştir. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığımızın 2011 yılı Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı kapsamında Kulp Kaymakamlığı koordinasyonu ile yürütülen Kulp İpek İplik Üretim Merkezi Projesi ile tesisin makine eksikliği tamamlanmış ve tesis işletilmeye başlanmıştır. Proje ile bölgede ülkemizin en modern ipekçilik entegre tesisi faaliyete başlamıştır. Ayrıca mevcut tesisin gözden geçirilmesi ve eksiklerinin belirlenerek giderilmesi için Bursa ve Eskişehir'den usta elemanlar getirilmiş; tespit edilen eksiklikler giderilmiştir. Tesisin faaliyete geçirilmesi için gerekli olan hammadde ve diğer malzemeler temin edilmiştir. Tesiste çalışacak elemanların eğitilmesi amacıyla, Çin'den 3 eğitici getirilmiş ve bu eğiticiler tarafından tesiste çalışacak kişilere işbaşında eğitim verilmiştir. Proje ile 24 kişilik istihdam sağlamıştır. Besleme evleri kurularak ipek böceği üretimi artırılmıştır. Ham ipek iplik üretilerek iç piyasaya sunulmuştur. Proje ile yaş koza alım yetkisi işletmeye de tanınmıştır.

Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde ipek böcekçiliğinde önemli bir merkez olan Diyarbakır'ın Kulp ilçesinde aktif hale getirilen "İpek İplik Üretim Merkezi Projesi" sayesinde yaş koza üretimi Kulplular için yeniden önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. İlçeye bağlı köylerde yaklaşık 800 ailenin yetiştirdiği damızlık ipek böceğinden elde edilen yaş kozalar, tesiste iplik haline getirilmekte, daha sonra el emeği göz nuruyla ipek şal, kravat, fular ve eşarba dönüştürülmektedir. 2023 yılı itibarıyla Türkiye yaş koza üretiminin yaklaşık yüzde 70'i Kulp ilçesinde gerçekleştirilmiştir.

*Fotoğraf 2: Fabrika İçerisinden Görünüm*



*Fotoğraf 3: Fabrika İçerisinden Görünüm*



### 3.2 İplikten Ameliyat İpliği Üretim Projesi (2024, SEECO)

Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından Kulp Koza Üreticileri Kooperatifine, veterinerlik alanında kullanılan ipek ameliyat ipliği üretimine yönelik makine ve ekipman desteği sağlanmıştır. Ayrıca proje kapsamında tesise boyama ünitesi desteği sağlanarak ürün çeşitliliği ve üretim kapasitesi güçlendirilmiştir.

Türkiye’de tıbbi ve veterinerlik uygulamalarında kullanılan ameliyat ipliklerinin yaklaşık %20’si ipek esastır. Her yıl yaklaşık 14.000 kg ipek ameliyat ipliği ithal edilmekte ve pazarın ekonomik büyüklüğü 5 milyon dolar civarındadır. Türkiye’deki firmaların tamamı cerrahi ipek ipliğini ithal olarak temin etmektedir. Proje ile dışa bağımlılık azaltılacak ve Türkiye’de yerli cerrahi ipek iplik üretimi sağlanmış olacaktır.

*Fotoğraf 4: Ameliyat İpliği Üretim Ünitesi Görself*



### 3.3 İpekten Dokuma Projesi (SOGEP; 2024)

Proje ile Kulp ilçesindeki geleneksel ipek üretim tekniklerini modernize ederek sürdürülebilirliği artırmak ve bölgenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Geleneksel el dokuma ipek üretim tekniklerini otomatik dokuma makineleriyle modernize edilmesine yönelik olan proje ile üretim kapasitesi ve verimliliği artırılmıştır. İpek iplik fabrikasında üretilen iplikler el tezgahlarında kadınlar eliyle ipek şal, kravat, yastık kılıfı gibi

ürünlere dönüşmektedir. Proje kapsamında alınan makine ile bu ürünlerin hem üretim miktarı hem de el tezgahlarında yapımı mümkün olmayan desen verilmesi işleri yapılmış olmaktadır. Böylece hem kültürel miras korunmuş olmakta hem de iş gücüne katkı sağlanmış olmaktadır.

**Fotoğraf 5: Proje Kapsamında Alınan Makine Görsele**



**3.4. Tanıtım ve Markalaşma Desteği:**

Tesisi işleten kooperatife, kurumsallaşma, markalaşma ve pazarlama alanlarında destekler sunularak üretimin sürdürülebilirliği güçlendirilmiştir. Kooperatif, GAP BKİ ile işbirliği içerisinde yürütülen “Bedestenden Dijital Platformlara” programında destek almaya hak kazanmıştır. Bu çalışmalar, yalnızca üretim altyapısını değil, aynı zamanda yerel kalkınmayı da destekleyen bütüncül bir modelin uygulanmasına katkı sağlamaktadır.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının koordinasyonunda yürütülen Anadoludakiler programı kapsamında üretilen ipekli ürünlerin tanıtımı yapılmıştır. Ayrıca yine bu program kapsamında ulusal bir TV kanalında yayınlamak üzere hazırlanan belgesel çekiminde Bölge için çekilen 3 üründen biri Diyarbakır İpekböceği olmuştur. Belgeselde iplik üretiminin yapıldığı fabrika, ipekli ürünler ve ipek böceğinin tanıtımı yapılmıştır

#### 4. Sonuç ve Değerlendirme

Karacadağ Kalkınma Ajansı'nın Kulp ilçesine yönelik destekleri; ipek böceği yetiştiriciliğinden ipek iplik üretimine, el dokuması ürünlerden ameliyat ipliğine kadar uzanan tam entegre bir ipekçilik ekosistemi oluşturmuştur.

Bu entegre model ile:

- Bölgenin tarihsel mirası yeniden canlandırılmış,
- Kadınların üretime katılımı artırılmış,
- Üreticilerin gelir kaynakları çeşitlendirilmiş,
- Yüksek katma değerli ürünlerin yerli üretimi desteklenmiş,
- Kurumsal kapasite ve pazarlama yetkinlikleri güçlendirilmiştir.

Özellikle modern besleme evlerinin kurulması, üreticilerin örgütlenmesi ve bilinçlendirilmesi, ürün çeşitliliğinin artırılması ve pazarlama kanallarının güçlendirilmesi; ipekçilik ekosisteminin sürdürülebilirliğini pekiştirmek açısından kritik öneme sahiptir.

Diyarbakır'ın ve Kulp ilçesinin dokumacılıkta ve ipekli dokumalarda Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde sahip olduğu stratejik önem göz önünde bulundurulduğunda ipek böcekçiliği faaliyetinin ve bu alanda yürütülecek sürdürülebilir ve yenilikçi çalışmaların özellikle kırsal alanlarda yerel kalkınmaya ve katma değerli üretimin artırılmasına güçlü bir katkı sunabileceği görülmektedir.

#### Kaynakça

Asan, H. (2018). “*Diyarbakır İpekçiliği Üzerine Bir Değerlendirme (1850-1914)*, Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır, 323-335, yay. haz. İ. Özcoşar, A.Karakaş, M. Öztürk, Z. Polat, Ensar Neşriyat, İstanbul

Barıtcı, İ. Adıgüzel, C. & Kanat, M. (2020). *Diyarbakır İlinde İpekböceği Yetiştiriciliğinin Genel Durumu*. Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi. (Orijinal makaleye Dergipark üzerinden erişim sağlanabilir.)

İnalçık, H. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-1: 1300-1600*. İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Kırmızı, Z. (2008). *Amîd-i Nur*. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Quataert, D. (2020). *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*. İletişim Yayınları: İstanbul.

Tekeli, İ. (2009). *Türkiye'de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.